

Hercegovini) koje izdaje Galerija jugoslavenskog portreta. Zapošljavanjem diplomiranog bibliotekara prišlo se i stručnoj obradi knjižnoga fonda (katalogizacija, klasifikacija, te izrada abecednog kataloga) a u planu je i izrada predmetnoga kataloga, uz formiranje nekoliko kartoteka: kartoteke likovnih manifestacija, kartoteke izložbi, kartoteke pisaca predgovora u katalogima i dr.

Primljeno: 4. 12. 1989.

SUMMARY

The library and documentation services of the Yugoslav Portrait Gallery in Tuzla

Vildana Kasapović

The Yugoslav Portrait Gallery was established in 1964 together with its library. The library contains 8.500 publications, catalogues, periodicals and other documentation connected with art. A rich hemeritheque contains more than 22.000 newspaper cuttings. A special unit are the archives and the files of the artists' works, as well as audio-visual material and photographic documentation. When the gallery moved into the new premises of the Youth Club in 1971, it became possible to house the library in an adequate manner. The gallery has well developed publishing practices and it exchanges publications with 180 museums and galleries in Yugoslavia.

ISTORIJAT FRANJEVAČKOG SAMOSTANA I KNJIŽNICE U FOJNICI

Ljilja Stanić

Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine
Sarajevo

snatak Franjevačkog samostana u Fojnici usko je vezan uz eksploataciju rudnog blaga u Fojnici. Još u XIII vijeku Dubrovčani zakupljuju rudokope u fojničkoj okolici i radi eksploatacije rudnika dovode Sase i dubrovačke Latine (trgovce). Po

odobrenju bana Stjepana Kotromanića u Fojnicu uskoro dolaze dubrovački franjevci radi organizovanja vjerskog života Dubrovčana, koji rade na podizanju prve crkve u Fojnici – Crkve Sv. Marije.

Prvi pouzdan podatak o postojanju Franjevačkog samostana u Fojnici datira iz 1435. godine, kada je fra Ivan s nadimkom Proboz isposlovao da bude postavljen za gvardijana u Fojnici. Po nekim podacima može se zaključiti da je fojnički samostan osnovan ranije, najvjerojatnije krajem XIV vijeka, ali svakako poslije 1378. godine, jer se te godine ne nalazi na najranijem popisu kustudija iz samostana bosanske vikarije. Od samog osnivanja Franjevački samostan u Fojnici postao je središtem bosanskih franjevaca, šireći svoju jurisdikciju nad cijelom lijevom obalom Bosne do Save, te je tako više od polovice Bosne palo pod njegov neposredan uticaj.

O tome da samostan nije prije bio sagrađen na današnjoj lokaciji, nego u vrhu Fojnice – mjestu Pazarnica, svjedoče ne samo narodna predanja nego i ostaci zidina, kao i više pisanih dokumenata. Godine 1521. fojnički samostan je bio porušen, u isto vrijeme kad su porušeni samostani u Konjicu, Visokom, Kraljevoj Sutjesci i Kreševu. Uza samostan na Pazarnici vezan je značajan

istorijski događaj. Da bi spriječio bijeg stanovništva i da bi isposlovao slobodu djelovanja za franjevce, tadašnji poglavar Franjevačkog samostana u Fojnici fra Andeo Zvezdović (Zvizdović) odvažio se na svojevrstan poduhvat. On se maja 1463. godine na polju Milodražu sastao sa Mehmedom II el Fatihom i od njega isposlovao značajan dokument – ahdnamu, svečanu povelju. Za franjevce je ahdnama značila slobodu djelovanja na području cijele Bosne. Tako su fratri bili prvi koji su u novoj osmanlijskoj državi na tlu Bosne riješili problem svoga statusa. Poduhvat fra Andela Zvezdovića značajan je politički događaj za tadašnju Bosnu. Novi samostan je sagrađen na današnjem mjestu, ali je 1664. godine potpuno stradao u požaru u kojem je nestao veći dio starih spisa, knjiga i drugih dragocjenosti. Sadašnji samostan, u kojem se nalazi knjižnica i muzej, građen je od 1863. do 1865. godine.

Za Bosnu pod Osmanlijama Franjevački samostan u Fojnici, uz one u Kraljevoj Sutjesci i Kreševu, bio je ne samo vjersko nego i kulturno-prosvjetno središte. Značajnu ulogu imao je i u organizovanju školstva u Bosni.

Biblioteka

Biblioteka Franjevačkog samostana u Fojnici spada među najstarije knjižnice u Bosni i Hercegovini. Stara je koliko i samostan. Fratri su u početku knjige uglavnom donosili iz inostranstva, gdje su završavali studije teologije, a tek kasnije su se upravitelji biblioteke počeli povezivati sa našim naučnim institucijama, pa tako biblioteka ima starija izdanja Matice hrvatske, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Srpske akademije nauka. Biblioteka posjeduje jedanaest inkunabula, te nekoliko unikata i više rariteta, a glavninu njenog fonda sačinjavaju teološka djela starijeg datuma. Naročito su zastupljena djela iz oblasti matematike, geometrije, leksikografije, civilnog prava, medicine i zemljopisa. Od domaće literature značajni su časopisi ilirskog pokreta, časopisi iz doba realizma, te kolekcije starijih bosanskih pisaca, kao i srpskih pisaca iz XVIII i početka XIX vijeka.

Cijela biblioteka podijeljena je na dva dijela: – Muzejski dio, muzejska biblioteka u kojoj su sve knjige štampane prije 1851. godine. Po značaju su izdvojene knjige Antiquissima (knjige XV vijeka – inkunabule i djelomično iz XVI vijeka) i Bosnensia (knjige starih bosanskih pisaca do 1900. godine). Nova biblioteka, praktična biblioteka u kojoj su knjige štampane poslije 1851. godine.

Osim biblioteke naučnu pažnju zavređuje i zavičajni muzej, čiji se eksponati mogu podijeliti na: istorijski, etnografski i dio koji obuhvata zbirku crkvenog posuda. On je svjedočanstvo o načinu života u Bosni u prošlim vremenima pa imaju značajnu istorijsku vrijednost. U muzeju je izložen samo dio onoga što su franjevci u prošlosti uspjeli da sačuvaju. Mnoštvo predmeta i drugih vrijednosti nije izašlo na svjetlost dana zbog skučenosti prostora.

Biblioteka, nedovoljno istraжена, osim bogate religiozne literature posjeduje i vrijedna djela bosanske književnosti do 1900. godine, naročito ona pisana bosančicom, kao i djela klasične filozofije, među kojima se ističe Aristotelova filozofija u šesnaest svezaka na grčkom jeziku. Treba izdvojiti sve važnije leksičke rasprave kao i gramatike od početka XVI do kraja XIX vijeka, napisane na više evropskih i orijentalnih jezika. Biblioteka Franjevačkog samostana u Fojnici sa svojom rukopisnom građom i starim djelima predstavlja bogat izvor za izučavanje kulturne istorije ne samo fojničkoga kraja nego i Bosne i Hercegovine uopšte.

Arhivska dokumentacija

Arhiv Franjevačkog samostana u Fojnici ubraja se u najbogatije i najsčuvanije franjevačke arhive u Bosni. On sadrži važne istorijske i kulturne dokumente

u razdoblju od 1464. do 1934. godine, a naročito dokumente o franjevačkoj prošlosti u Bosni. Pri uređenju fojničkog arhiva 1939. godine nabrojano je 5720 dokumenata, od kojih su najstariji, a ima ih oko 3000 pisani na turskom jeziku iz vremena osmanlijske uprave Bosnom (1463–1878). Mnoge stare matice, razni samostanski računi, privatna i službena pisma, kojih ima 156, pisana su bosančicom u periodu od 1532. do 1783. godine.

Od značajnih publikacija koje su rađene na osnovu arhivske građe u Fojnici treba pomenuti Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini, I–III (1881–1887), od fra Mije Batinića, i Izvore za povijest i kulturni rad bosanskih franjevaca od fra Julijana Jelenića.

Značajnu kategoriju rukopisne dokumentacije u fojničkom samostanskom arhivu predstavljaju matične knjige (matice) u kojima se vodi evidencija o rođenima, umrlima, krizmanima i vjenčanima, a obuhvataju period od 1662. do 1742. godine. Većinom su matične knjige vođene bosančicom, a one iz starijeg doba su na latinskom jeziku. Vrijednost matičnih knjiga je što su izvori za proučavanje sa više aspekata: istorijskog, statističkog, socijalnog i etnološkog.

Rukopisna knjiga

U arhivalnoj skupini Fojnicensia čuva se Fojnički grbovnik, najstariji zbornik grbova sačuvan u Bosni i Hercegovini. To je u stvari knjiga pod naslovom Rodoslovie bosanskoga aliti iliričkoga i sarpskoga vladanija zaedno postavleno po popu Stanislavu Rupčiću na slavu Stipana Nemanjića cara Srbijana i Bošnjaka 1340. godine, u koju je uvezan skup od 139 grbova jugoslovenskih zemalja, te bosanskih i srpskih kraljeva i plemića. Na prvom listu Fojničkog grbovnika nalazi se slika Sv. Jeronima kao zaštitnika Ilirije, zatim slijede složeni grbovi deset slavenskih zemalja na Balkanu, pa 126 obiteljskih grbova dinastije Kotromanića u Bosni i Nemanjića u Srbiji, i grbovi velikaša srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije. Na posljednjem listu Grbovnika nalazi se složen grb u kojem je ujedinjeno pet plemićkih obitelji: Ohmućevići, Kovačići, Radmirovići, Ivanović i Jablanići.

Pored Grbovnika u istoj arhivalnoj skupini čuva se i Fojnička hronika, pisana bosančicom 1666. godine, i ljetopis na latinskom jeziku Enhrion fra Mate Krističevića, pisan 1823. godine.

Ljekaruše, kao rukopisne knjige, nastale su u radu franjevaca na području medicine, a govore o vrstama ljekovitog bilja, receptima i bolestima. Prva takva do sada poznata ljekaruša, u kojoj su bolesti i lijekovi poredani abecednim redom, potiče iz fojničkog samostana iz 1774. godine, a pisana je bosančicom.

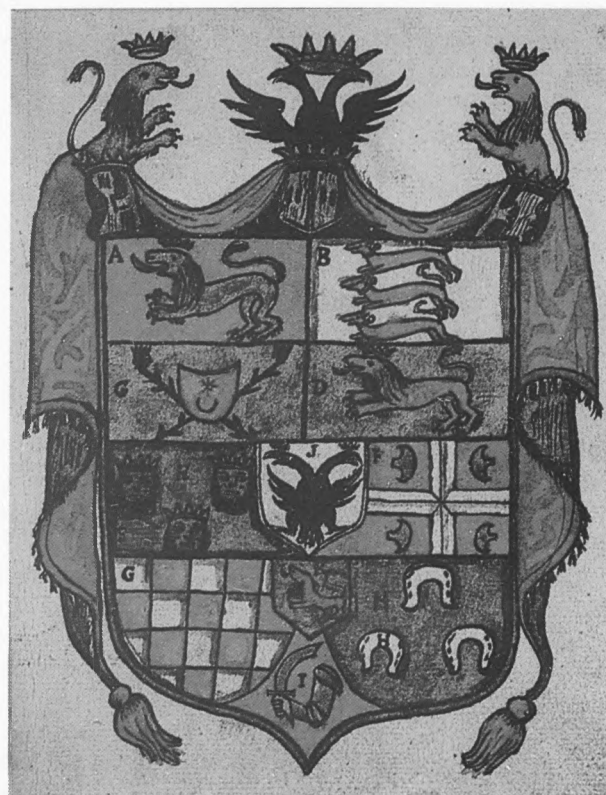
Arhiv fojničkog samostana posjeduje i minijaturnu zbirku od devet orijentalnih rukopisa, sedam turskih i dva arapska. O njihovom porijeklu za sada nije ništa poznato, osim što se pretpostavlja da su nabavljani najkasnije u prvoj polovini XIX vijeka, kada se u samostanu učio i turski jezik. Sastoji se od jednog ili više djela koja su iz oblasti islamske egzegeze i islamskog vjerovanja, tu su, zatim, hronike o Arapima i Turcima, kao i jedan fragment iz zbirke poezije. Kao raritet izdvaja se rukopis sa Jevandeljem po Mateju na turskom jeziku iz 1722. godine.

Jedan dio rukopisnog fonda je od posebne naučne vrijednosti za istoriju izučavanja turskog jezika u vrijeme osmanlijske vladavine, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i na čitavom Balkanu. To su šest gramatika turskog jezika na latinskom, sedam latinsko-turskih rječnika i po jedan tursko-talijanski, talijansko-turski i tursko-latinski rječnik.

Štampana knjiga bosanskih autora

Za vrijeme osmanlijske okupacije franjevci su jedini predstavnici književnosti na narodnom jeziku u Bosni, koja započinje s franjevcem Matijom Divkovićem (1563–1631), čiji se rad sastojao u prepisivanju, prevodenju i sastavljanju. Autor je Nauka krstjanskog i Besida štampanih 1611. godine u Veneciji.

Svojim književnim radom istakli su se i fojnički franjevci: biskup Pavao Posilović (1600–1651), fra Ivan Bandulović, fra Lovro Sitović (1682–1729), fra Marko Dobretić (1706–1784), biskup Augustin Miletić (1763–1831), fra Martin Nedić (1810–1895).

Naslovna stranica Fojničkog grbovnika, 1340, iz knjižnice Franjevačkog samostana u Fojnici

Naročito su značajni: fra Stjepan Markovac-Margitić (1650–1730) sa svojim djelom Ispovid krstjanska, štampanim 1704. godine u Veneciji ćirilicom, a govori o tome kako se treba znati ispovijedati; fra Ivan Ančić sa djelom Ogledalo mistično, štampanim u Anconi 1681. godine. Ančić je interesantan i po tome što je prvi od bosanskih pisaca toga doba koji nastoji da kombinacijom latinskih slova da što vjerniji izraz glasovima srpskohrvatskog jezika; fra Filip Lastrić-Očevac (1700–1783) napisao je, u odbranu prava svoje provincije, Epitome vetustatis provinciae Bosnienzis (Pregled starina Bosanske provincije), koje je doživjelo svoje treće izdanje prije više od dvije stotine godina – 1776; fra Vice Vicić (1737–1785) naročito se ističe svojim muzičkim kompozicijama. Odras njegove potrebe za muzikom predstavlja Pjesmarica (zbirka pjesama), koja sadrži osam misa, od kojih se tri u narodu i danas pjevaju; fra Ivan Franjo Jukić (1818–1857) prihvatio je Vukov književni jezik, kao i ostali ilirci, i nazivao ga jezik bosanski ili ilirički. Izdao je dvije sveske Bosanskog prijatelja, prvog bosanskog časopisa, a treću svesku je poslije

njegove smrti izdala Matica ilirska 1861. godine; fra Grga Martić (1822–1905), plodan pisac, koji je u Zagrebu došao u dodir sa ilircima. U tom duhu su i njegove prve pjesme, pisane narodnim jezikom u desetercu, Pozdrav Danici ilirskoj i Radost na sadašnjost serbstvu. Glavno i najveće Martićevo djelo su Osvetnici, u kojima je opjevao ustanak raje u Hercegovini i Crnoj Gori; fra Antun Knežević (1834–1889) spada među najistaknutije franjevece XIX vijeka, a sa fra Ivanom Franjom Jukićem i sa fra Grgom Martićem sačinjava, po mišljenju Čire Truhelke, franjevačku prosvjetno-kulturnu trijadu. Knežević je autor Krvave knjige, koja govori o nasilju osmanlijske vlasti u Bosni, štampane 1869. godine u Zagrebu. Potpuno u Jukićevom duhu uredio je i izdao 1870. godine četvrtu svesku Bosanskog prijatelja, štampanu u Dakovu. Građa zavičajne zbirke u biblioteci Franjevačkog samostana u Fojnici je dragocjen izvor za proučavanje kulturne istorije ne samo fojničkog regiona nego Bosne i Hercegovine uopšte, te ima naučnu, dokumentarnu, istorijsku i umjetničku vrijednost.

Primljeno: 4. 12. 1989.

SUMMARY

The history of the Franciscan monastery and library in Fojnica

Ljilja Stanić

The Franciscan monastery in Fojnica was established at the end of 14th century, the library being one of the oldest in Bosnia and Herzegovina. The present monastery, containing the library and the museum, was constructed between 1863 and 1865. The library is divided into two parts: the museum collection with books printed before 1851 and a new library with books printed after 1851, which is in use. The monastery museum contains a historical and an ethnographic collection as well as a collection of church vessels. The archives number over 5.700 documents, the oldest ones in Turkish. Among the manuscripts there is the oldest heraldic compendium of Bosnia and Herzegovina, medical books the so-called »lječaruše«, and a collection of Oriental manuscripts. There is also a rich collection of printed books by Bosnian authors. The library is a valuable source for the study of the cultural history of Bosnia and Herzegovina.

JUBILEJ MUZEJA NAIVNE UMETNOSTI U SVETOZAREVU

Koviljka Smiljković
Muzej naivne umetnosti
Svetozarevo

ridesetih godina 20. veka, sa pojavom Janka Brašića u Opariću, Ivana Generalića, Mirka Viriusa i Franje Mraza u Hlebinama, te drugih umetnika širom Jugoslavije, započinje identifikacija naivne umetnosti na jugoslovenskim prostorima.

Formiranje svesti o njenoj egzistenciji utiče na teoretičare i likovnu kritiku koji počinju da se interesuju za naivnu umetnost, a već 60-ih godina osnovane su mnoge kulturne institucije koje se naivnom umetnošću bave profesionalno.¹ Na osnivanje Galerije samoukih likovnih umetnika u Svetozarevu uticalo je prisustvo velikog broja naivnih umetnika koji su vezani uz Svetozarevo i okolicu Svetozareva. Kada je pre 30 godina, 1. aprila 1960, u Svetozarevu na inicijativu beogradskih književnika S. Jakovljevića, D. Maksimović, M. Banjević i S. Paunovića² i uz punu podršku tadašnjeg upravnika Gradske biblioteke Miroslava Bošković donesena odluka o osnivanju Galerije samoukih likovnih umetnika (sada Muzeja naivne umetnosti) nije se očekivalo da će ona postati jedna od najznačajnijih ustanova te vrste u Jugoslaviji i jedina u Srbiji koja se sa aspekta teorije i istorije umetnosti bavi problemima naivne umetnosti. Formirana je umetnička zbirka najvrednijih dela naivne umetnosti nastalih u vremenu od 1935. godine do danas koja broji oko 1700 slika, skulptura, crteža i grafika.

Među prvim radovima koji ulaze u zbirku nalaze se 22 slike Janka Brašića, tri dela Tomislava Jovića, pet dela Miroslava Marinkovića, tri dela Milana Milića, tri dela Radosave Lazića, četiri dela Budimira Rajkovića i dva dela Milosava Jovanovića.

Dvanaest dana nakon osnivanja, 12. aprila 1960, Galerija organizuje u Domu JNA u Beogradu izložbu *Samouki srpski seoski slikari*. Izloženo je 31 delo od šestorice slikara, a štampan je i katalog.

Muzej je za publiku otvoren 22. maja 1960. u prostorijama Gradske biblioteke. Ubrzo je prva postavka prenesena u hol Kulturnog centra u Svetozarevu. Progresivni razvoj Muzeja naivne umetnosti, povećavanje zbirke, brojne aktivnosti i izložbe, zahtevali su osamostaljivanje Muzeja kao institucije. Narodni odbor sreza Kragujevac 7. marta 1963. donosi odluku o izdvajanju Muzeja u posebnu instituciju sa svim pravima i obavezama samostalne radne organizacije i za direktora postavlja Milicu Maširević, koja na toj dužnosti ostaje sve do 1980. godine. Muzej naivne umetnosti izdvaja se iz sastava Gradske biblioteke jer je dobio deo prostora u zgradi u kojoj se i danas nalazi. Nastavljen je intenzivan rad na sakupljanju dela naivnih umetnika, istraživanju i proučavanju naivne umetnosti. Godine 1966. Muzej dobija na korišćenje čitavu zgradu. Iste godine, septembra meseca, u renoviranom prostoru zgrade Muzeja otvara se nova postavka u kojoj se nalazi 145 dela jugoslovenskih autora.

Pored rada na stvaranju zbirke Muzej se intenzivno i u kontinuitetu bavio prikazivanjem i publikovanjem dela naivne umetnosti a to je doprinisilo afirmaciji, upoznavanju i javnom priznavanju novih, do tada neotkrivenih vrednosti našeg likovnog stvaralaštva. Afirmacija srpske i jugoslovenske naivne umetnosti ostvarivala se i ostvaruje se putem velikog broja izložbi u zemlji i inostranstvu.